

Нині в теорії чіткіше визначилися види мовних і мовленнєвих вправ: аналітичні (на розпізнавання), конструктивні (на вставлення, заміну), творчі (на складання речень, тексту). Чільне місце на уроках української мови посів синтетичний мовний аналіз, що включає фонетичний, орфоепічний, словотвірний, граматичний та стилістичний розбір речення або тексту. Різні пізнавальні завдання, творчі вправи (складання текстів з певним граматичним завданням, невеликі твори за картиною або на матеріалі життєвого досвіду та ін.), усні вправи чергуються з письмовими, вправи з фонетики, лексики, словотвору, граматики поєднуються із завданням розвитку мовлення.

Правильно застосовані вчителем методи розвивають учнівську допитливість, увагу, кмітливість, силу волі, інтерес до наукових знань, до життєвої практики, любов до книги. Тому вибір необхідного методу, правильне його застосування має важливе значення в навчанні мови.

Література

1. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Рад. шк., 1981.
2. Кудряшев Н.И. Об историко-методических исследованиях Я.А. Ротковича // Роткович Я.А. История преподавания литературы в советской школе. – М.: Просвещение, 1976.
3. Мельничайко В.Я. та ін. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К.: Рад. шк., 1975.
4. Сухомлинський В.О. Відповідність методів навчання змісту і меті уроку // Рад. шк. – 1959. - № 11.
5. Чавдаров С.Х. За активізацію та удосконалення методів навчання // Рад. шк. – 1959. – № 8.
6. Чавдаров С.Х. Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі. – К. – Х., 1939.

Аспірант Н.А. Березовська-Савчук

Лінгвістичні основи вивчення синтаксису простого речення в школі

Історія становлення методики вивчення синтаксису простого речення в середній школі характеризувалася труднощами і певними досягненнями. Поступово змінювалися підходи до визначення освітньої та виховної цінності багатьох тем, уточнювався обсяг навчального матеріалу та загальна методична спрямованість роботи, питома вага курсу в системі навчання української мови в цілому.

Вивчення української мови неможливе без оволодіння її синтаксичною структурою. Чинними програмами з української мови для середньої школи передбачено чотири етапи у вивченні синтаксису:

- 1) практичне ознайомлення з синтаксисом у початкових класах;
- 2) попереднє, пропедевтичне вивчення синтаксису у 5 класі;
- 3) поглиблення знань з синтаксису під час опрацювання тем з морфології на синтаксичній основі у 6-7 класах;
- 4) систематичний курс синтаксису у 8-9 класах.

Основна освітня мета, передбачена новими програмами, полягає у "необхідності різнобічного особистісного і мовленнєвого розвитку учнів, якому підпорядковується завдання системного вивчення мови" [5, 49]. Аби забезпечити розв'язання поставленої мети і завдань, що з неї випливають, а також щоб надати шкільному курсу рідної мови практичної спрямованості, зміст програми диференційовано на чотири взаємопов'язані змістові лінії: лінгвістичну, комунікативну, культурологічну і діяльнісну, до змісту і структури яких внесено відповідні корективи.

Синтаксис простого речення, включаючи просте ускладнене, системно вивчається у 8-му класі. Принципово новими для учнів є знання про неповне речення, речення зі вставними словами (словосполученнями, реченнями), з відокремленими членами, речення з однорідними й неоднорідними означеннями, з однорідними членами при продовженні конструкції після ряду однорідних членів.

Під час вивчення синтаксису простого речення необхідно: створити правильне уявлення про будову і граматичне значення словосполучень і речень; з'ясувати такі лінгвістичні поняття, як словосполучення, речення, граматична основа, другорядні члени речення, вставні слова; вдосконалити граматичні уміння й навички.

Аналіз форм, методів, шляхів ознайомлення учнів із синтаксичним матеріалом на різних етапах розвитку методики української мови дозволяє виділити основну тенденцію в методичних пошуках учених та практиків: у більшій або меншій абсолютизації однієї з форм роботи (спостереження, засвоєння теоретичних знань, практичного тренування). Ці пошуки вели до усвідомлення того, що жодна з цих форм відокремлено не може забезпечити повноцінного засвоєння школярами виучуваних явищ.

Відомості, що вивчаються в школі, повинні:

- 1) становити певну систему понять і фактів, які дають уявлення про саму мову й науку про неї;
- 2) сприяти практичному оволодінню мовою.

Опора на теоретичні відомості з синтаксису необхідна під час опрацювання синтаксичних норм. Щоб ці відомості набули практичного значення, а лінгвістичні поняття, засвоєні учнями, не були абстрактно-схоластичними, потрібне постійне тренування в застосуванні знань у процесі практичної мовної діяльності. Ефективність навчання мови залежить не тільки від опанування й засвоєння учнями мовних понять, термінів і правил, а й від організації роботи, від вдалого добору дидактичного матеріалу та прийомів його опрацювання. Методичні засоби навчання повинні бути лінгвістично обґрунтованими, відповідати характеру й змісту опрацьованого матеріалу. Добираючи приклади, вчитель-словесник повинен враховувати всі ознаки мовних одиниць, варіювати найсуттєвіші їх властивості і тим самим забезпечувати дидактичні умови для усвідомлення найголовніших визначальних понять.

За визначенням В.Я.Мельничайка, проблема лінгвістичних основ шкільного курсу синтаксису багатогранна і включає такі аспекти:

- 1) з'ясування можливості ознайомлення учнів із сучасними досягненнями лінгвістики;
- 2) синтез лінгвістичних відомостей, що максимально відповідали б цілям і завданням школи, на основі єдиної лінгвістичної концепції;
- 3) вибір лінгвістичних понять для обов'язкового вивчення, визначення системних зв'язків між ними;
- 4) виявлення основних принципів поєднання роботи над вивченням мови й розвитком мовлення учнів;
- 5) встановлення типології труднощів в оволодінні матеріалом кожної теми, передбаченої програмою;
- 6) обґрунтування методичних засобів опрацювання матеріалу.

Отже, поняття лінгвістичних основ шкільного курсу охоплює усі аспекти педагогічної роботи над засвоєнням учнями мовних знань і виробленням навичок усного та писемного літературного мовлення.

Синтаксис – це розділ мовознавства, який вивчає систему словосполучень, простих речень, комунікативів, складних речень і складних синтаксичних конструкцій, що створюють структуру мови для її функціонування.

На сучасному етапі розвитку граматики предметом синтаксису є вся синтаксична теорія, синтаксичні правила, всі характеристики об'єктів синтаксичної структури мови, тобто реальних членів словосполучень, речень.

Українське мовознавство виділяє три синтаксичні одиниці: речення, словосполучення та мінімальна синтаксична одиниця. Отже, синтаксис вивчає, з одного боку, сукупність цих синтаксичних одиниць, а з іншого – правила функціонування зазначених одиниць.

Провідною одиницею в синтаксичній будові мови та найбільшою одиницею в мовній системі виступає речення. Формально-граматична структура, семантика й комунікативність, стилістичне використання речень позначені найрізноманітнішими, практично незліченними формами вияву. Їх, однак, можна звести до обмеженої кількості типових моделей, типів, груп речення, які в основному виділяються з урахуванням властивих їм певних визначальних і спільних структурних ознак.

Організаційною одиницею речення зі структурного боку є член речення, котрий виконує насамперед структурну функцію – утворює неавтономні, мінімальні синтаксичні структури – словосполучення, з яких власне і виникає речення. Вивчення структури речення спирається на аналіз конкретних речень з метою виявлення в них спільного, тотожного, відтворюваного. Отже, будь-яке речення є водночас і конкретним реченням з індивідуальним змістом, і зразком певного типу речення.

Речення репрезентує собою складну й розгалужену систему тільки йому властивих ознак, якостей. Є сотні більшою чи меншою мірою аргументованих визначень речення. Майже кожен із відомих синтаксистів пропонував своє визначення речення. Немає, однак, такого визначення категорії речення, яке б мало статус загальноприйнятого. Це пояснюється винятковою складністю самої природи речення. Водночас на сьогодні вже

широко досліджені категоріальні, тобто визначальні, властивості речення. На цій основі сформувались різні синтаксичні напрями, школи, кожна з яких з більшою чи меншою аргументованістю пропонує свою концепцію речення, своє теоретичне осмислення сутності цієї синтаксичної одиниці. Якщо взяти до уваги найбільш раціональне в теорії речення, то найдоцільніше скористатись (тим більше з навчальною метою) тією теорією речення, якою передбачається виявлення, розрізнення й витлумачення таких категоріальних ознак речення, як його предикативність, що завжди доповнюється певним типом модальності, як відносна закінченість змісту речення, його логічна сутність, структурно-синтаксична організованість, інтонаційна оформленість і комунікативність.

Порівняно з іншими синтаксичними одиницями реченню властива семантико-граматична багатовимірність. Їх класифікують за будовою, за характером предикативних відношень, за метою висловлювання та за емоційним забарвленням. Зокрема, за будовою речення поділяють на прості та складні.

У синтаксичній традиції просте речення визначають за мінімальною кількістю головних членів, тобто тільки за одним граматичним центром, одним ядром, навколо якого граматично, за змістом групуються другорядні члени. Граматичний центр у простих реченнях буває або двокомпонентним (формується з двох головних членів речення – з підмета і присудка), або однокомпонентним (репрезентується тільки одним головним членом), або представлений нерозкладною на члени речення синтаксичною одиницею (нечленоване речення).

Отже, просте речення – це синтаксична одиниця-конструкція, побудована за сталим у мовній системі зразком, граматичну основу якого становить один предикативний центр і який створюється неперервністю синтаксичних зв'язків між членами речення.

Усі структурні типи простих речень, а також поняття "синтаксис" як розділ мовознавства та "речення" як мовна структура вивчаються в школі. Цей синтаксичний матеріал зосереджений у 8-му класі як загальноосвітніх шкіл, так і гімназій. Питома вага надається комунікативному аспекту в усіх типах шкіл.

У школах та класах із поглибленим вивченням особливо актуалізується значення лінгвістичного аспекта, а отже, спостерігається заглиблення в синтаксичну теорію. Учні засвоюють такі поняття, як предикативність, типи підрядного зв'язку, інфінітивні, еліптичні речення, невласне пряма мова, період та ін. Сприяють удосконаленню усного та писемного мовлення відомості про різні види окличних речень, способи вираження головного члена в односкладних реченнях, умови відокремлення другорядних членів тощо. Заглиблення в лінгвістичну теорію стає підґрунтям навчально-дослідної роботи.

Практика показує, що рівень знань, умінь і навичок учнів залежить не тільки від змісту, а й від способів навчання. Сучасна методика мови оперує найрізноманітнішими методами і прийомами опрацювання фактичного

матеріалу. Щоб забезпечити оволодіння учнями ґрунтовними знаннями, підвищити їх мовленнєву культуру, домогтися ефективності і якості роботи у процесі вивчення синтаксису, як і всього курсу мови в цілому, необхідне органічне поєднання традиційних і сучасних набутків методики, урахування психологічних і дидактичних факторів. Навчальний процес повинен проектуватися передусім з урахуванням мовного матеріалу, який опрацьовується на уроці, а також рівня сформованості синтаксичних умінь і навичок учнів. З огляду на це методика уроку мови повинна мати лінгвістичне обґрунтування.

Література

1. Дудик П.С. Із синтаксису простого речення. – Навчальний посібник. – Вінниця, 1999. – 297 с.
2. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
3. Мельничайко В.Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. Мовознавство і школа / Відп. ред. Жовтобрюх М.А. – К.: Наукова думка, 1981. – С.22-123.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова (5-11 класи). Укладачі: Л.Скуратівський, Г.Шелехова, В.Новосолова. // Дивослово. – 2001. – № 8. – С. 49.
6. Слинько І.І. Парадигматика простого речення української мови // Мовознавство. – 1980. – № 3.
7. Тихоша В.І., Караман С.О. Рідна мова: Підручник для 8 класу гімназій, ліцеїв та шкіл з поглибл. вивч. укр. мови // за ред. д-ра філол. наук, проф. Плющ М.Я. – К.: Освіта, 2000.

Доцент Т.І.Вавринюк, канд. філол. наук

Буття і мова в екзистенціалізмі М.Хайдеггера

Різноманітність і багатогранність функцій мови породжує різні підходи до розгляду її природи і сутності не лише серед мовознавців, а й філософів. З одного боку, мову розуміють як одностороннє, матеріальне явище – систему і сукупність актів функціонування матеріальних засобів спілкування, що служать одночасно матеріальною основою для мислення і деяких інших психічних процесів людини. У цьому випадку говорять про мову як матеріальну оболонку мислення; з другого боку, мовою визначається двобічне, матеріально-ідеальне явище: мова – єдність плану висловлювання і плану змісту. Доцільно згадати, що під поняттям "мова" сучасна лінгвістична наука розуміє "основну (опосередковану мисленням) форму відображення дійсності, що оточує людину, і самої себе..." [1, 304].

І на сьогодні не втрачають актуальності такі проблеми, як відношення мови і мислення, мови і суспільства, системи і структури в мові, ідіотнічного й універсального; залишаються на часі питання знакового характеру, походження, еволюції та історії мови.

Вищезгадані проблеми мови певною мірою торкаються основного питання філософії. До того ж онтологія у філософії тісно пов'язана з